

BÁBOSIK ZOLTÁN

A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYSÁG OKTATÁSA TÖRTÉNETI
MEGKÖZELÍTÉSBE¹

1. A kezdetek

Hazánkban a kora középkortól szerveződő egyházi nevelés elsősorban a latin nyelvet és kultúrát terjesztette. Nagyon sokáig csak a latin tudásnak volt társadalmi értéke. A világi nyelvek közül főleg a francia jöhetett szóba, mint a lovagi kultúra talaján kivirágzó világi művészet, majd az irodalmi szalonok és nemzetközi levelezések nyelve. A lakosság anyanyelvét és az úgynevezett anyanyelvi kisiskolákat csak a 18. századi Ratio Educationis (1777) törvényesítette az iskoláztatás alsóbb szintjén. Felsorolta azokat az országban honos nemzetiségi nyelveket, amelyeken megszervezhették az oktatást. A cigány nyelv nem szerepelt közöttük. Pedig a cigányokról már a 15. századból is maradtak fenn írásos dokumentumok. A „klasszikusnak” tekinthető „cigánykérdés” – tehát elsősorban a cigányok valamilyen megrendszabályozására irányuló intézkedések – azonban csak a 18. századi felvilágosult abszolutizmus intézkedéseivel vette kezdetét. A történeti kutatásból már jól ismert rendeletek, amelyek Mária Terézia és II. József uralkodása idején születtek, hazánkban többségében előzmény nélküli módon avatkoztak be egy közösség életébe. Így közöttük éppúgy találunk súlyosan diszkriminatív, mint erőszakosan asszimiláló rendeleteket. Továbbá látható, hogy az egyre keményebbé váló rendelkezések és azok végrehajtásának mind szigorúbb ellenőrzése a cigány egyén és közösség életének egészét átfogták, beleértve az olyan legbensőbb szférákat is, mint a házasság és a gyerekek. Míg más nemzetiségek szabadon gyakorolhatták közösségi jogait, a cigányok asszimilálása érdekében a legdurvább eszközöktől sem riadtak vissza: megtiltották, hogy egymás között házasodjanak, gyermekeiket erőszakkal elszakították tőlük, és nem cigány családoknál helyezték el, cselédsorba. E rendelkezések azonban tömegtámogatás hiányában, valamint a cigányok ellenállása miatt végül megbuktak.

Mária Terézia elsősorban a török dúlás miatt elnéptelenedett vidékekre akarta telepíteni a cigányokat, de amíg az északról érkezett és újonnan letelepedő más ajkúak – például a szlovákok vagy a németek – anyanyelvű iskolákat tarthattak fenn, addig a letelepített cigányok tanárok és még sok egyéb más hiányában nem. A cigány gyermekek a legjobb esetben más anyanyelvűek iskolájába járhattak, ha beadták, vagy beengedték őket. Pedig nagy szükség lett volna az oktatásukra, hiszen minden 16 évesnél idősebb fiúnak katonai szolgálatot kellett teljesítenie, a 12-16 éves cigány gyermekeket pedig mesterségek tanulására kötelezték.

A korabeli dokumentumok változatos képet tárnak elénk a tekintetben, hogy kit minősítettek cigánynak, illetve hogy a cigányokról miként vélekedtek. Hol egyiptominak, hol indiainak, hol török kémeknek tartották őket. Szokásaikat, nyelvüket nem ismerték. Összeírásukra, életmódjukra, nyelvük vizsgálatára a 18-19. században került sor először, még mindig üldöztetések, kínzások és kitoloncolások közepette. Így nem véletlen, hogy a 19. században legfeljebb csak elszórt magánkezdeményezésekről tudunk iskoláztatásuk megszervezése ügyében. Hám János Szatmáron, Farkas Ferdinánd Érsekújvárott tartott fenn cigány iskolát az 1850-es években. Kormány szintű cigánypolitika kialakítására csak a század végén tettek felemás kísérleteket.

1891-ben hét dunántúli vármegye, majd Pest vármegye elrendelte a cigányok kocsijainak és lovainak elvételét anélkül, hogy letelepedésükről gondoskodott volna. Így egy család Alcsúton rekedt

---

¹ A tanulmány „Az önkormányzatiság, a pozitív diszkrimináció, az oktatás szerepe a romák helyzetének javításában – elméleti és gyakorlati modellek” (A romák esélyegyenlősége Magyarországon) NKFP-B2-2006-0008 című és számú kutatási projekt „A magyar felsőoktatás a romák integrációjáért” című programjának keretében készült.

(mely szintén Pest vármegyéhez tartozott), melyet még korábban József nádor tett a „magyar Habsburgok” családi fészekévé. Ez az esemény érlelte meg József főhercegben azt az elhatározást, hogy birtokain cigányokat telepít le, és vette ezzel kezdetét egy jelentősnek tartott kísérlet. Magyar és cigány nyelven országos felhívást tesz közzé, melynek hatására hamarosan 150 főre duzzad az oltalmat keresők száma. Putriházakat építtet számukra, családonként egy szobával és közös konyhával (nem sokkal különbözhetnek a cselédházaktól). Nemsokára más birtokain is hozzálát a telepítéshez, így Bánkúton, Kisjenőn, a hatvani és göböljárasi pusztákon „melyek ügyeit személyesen, nemes buzgósággal, fáradhatatlan kitartással intézi”. Mint írja: „a cigány nép jellemére némi világosságot terjeszt nemrég kezdett és jó eredménnyel folytatott azon kísérletem, hogy göböljárasi pusztámon alkalmazom mindenféle munkára. Az ürgefogás már régi időtől létezett, de jelenleg már földmunkához is állnak, mint fűtők a cséplőgépeknél. Már egy kis sereg állandóan szolgálatomban van. Erdélyben ez majd mind létezett, mert ott a családok, béresek, majd mind cigányok. Gö-bölj-á-rá-si ispá-nom tanul is már cigányul.”²

Külön iskolát nyitatt számukra, ahol a fiúkat a pap, a lányokat az alcsúti apácák tanítják. A lányoknak hozományt ad, sok esküvőn ő a násznagy. Így áll össze a tervezett „akkulturációs” folyamattá az elképzelés: 1. termelés és fogyasztás; 2. jog és ideológia; 3. oktatás. Lényegében megegyezik a mai cigánypolitika alapelveivel. A kísérlet a kezdeti eredmények után néhány év múlva csődöt mond. Okait Hermann Antal így foglalja össze: „...elszigetelt kísérlet, mely csak akkor járhat eredménnyel, ha országossá válik törvényes intézkedések alapján...azonban a megyei hatóság nem támogatta a kísérletet...”³ A kudarc közvetlen oka azonban a parasztok és cselédek zúgolódása volt. 1891-ben még ezt írhatja Szüry Dénes: „...a falu népe gyanúsabban nézi a dolgot, bár mostanában ezirányban nincsen panaszra ok.”⁴

A cigányok számára a modern kor és az iskoláztatás elterjedése sem hozott alapvető változást. A népoktatás színvonalának emelése a 19-20.század fordulóján már állami érdek, kiemelt oktatáspolitikai szándék volt, s a kötelező elemi iskoláztatás terén nagy előrelépés történt. Állami iskolákat nyitottak és ellenőrizték a tankötelezettség betartását. A vitathatatlanul pozitív intézkedésekkel egyidejűleg azonban erősödött a kisebbségekkel szembeni türelmetlenség. A századfordulóig a hazai nemzetiségi nyelvű oktatás arányaiban csökkent, a cigánysággal pedig egyáltalán nem foglalkoztak. Nem volt miért: földet, vagyont nem birtokolhattak, tehát gazdasági szempontból súlytalanok voltak, politikailag pedig még inkább. Pedig az 1880-as népszámlálás már majdnem 300 ezres lélekszámról tesz említést. A leírás szerint a nomád cigányok a romani nyelvet beszélték, vagy annak különféle változatait, a letelepedettek anyanyelve pedig – környezetük nyelvéhez igazodva főként magyar, román, vagy szlovák. Hihetőnek tűnik az a megállapítás, mely szerint meghatározó többségük (70%) nem járt iskolába, 90%-uk pedig írástudatlan volt.⁵

Az állami szakigazgatási ágak – mint például a kereskedelemügyi, az oktatásügyi, a honvédelmi igazgatás – áttételesen szintén a letelepedést és integrálódást voltak hivatva szolgálni. Az oktatásügy terén a letelepítés szándéka iskolaépületeket is emelt, igaz, a beiskoláztatással már sok baj volt (a községi jegyzők sem nagyon erőltették ugyanis), így aztán csak minden ötödik-hatodik gyerek járt iskolába.⁶ Bars 1871-ben, Pest 1874-ben, velük szemben Zala megye csak 1938-ban indítványozta a

---

² Idézi: Báthory János – História: József Főherceg A Cigányokért. In: *Romano nevo l'il* 2006. <http://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=7394/>

³ *Ua.*

⁴ *Ua.*

⁵ Vámos Ágnes: Kisebbségi oktatás, cigány tanulók oktatása. In: Bábosik István és Rácz Sándor (szerk.): *Romapedagógia*. Budapest: ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék – Pro Educatione Gentis Hungariae Alapítvány, 1999. 24. o.

⁶ Kemény István (szerk.): *A magyarországi romák*. Változó Világ 31. kötet. Press Publica, 2000. 15–15. o.

cigány gyerekek oktatásának felkarolását. Mindezt más-más indokkal, de ugyanazon várakozással tették: azt vallották, amit Pest megye 1885-ben, hogy tudniillik „a cigányok gyermekeinek iskoláztatása kiskoruktól kezdve, mi kellő erély és kitartással foganatosítva ha nem is azonnal, de évek múlva egy nemzedék felnevelése után meghozandja hajtott gyümölcsét.”⁷ „A beiskolázás költségeit nem szabad sajnálnunk, hiszen amit a beiskolázatlan emberek (tehát nem csupán a cigányok) ma elkoldulnak, elrontanak, hanyagságukkal elmulasztanak, sőt ellopnak, bátran kimondhatjuk, hogy azok értékének felét sem kell igénybe venni”⁸ – állította Búzás József kántortanító 1908-ban a belügyminiszterhez címzett, a cigánygyermek iskoláztatására buzdító memorandumában.

A cigánygyermek oktatásáról folytatott diskurzusok több tízezer iskoláskorút érintettek. 1893-ban 40 926 tanköteles roma gyereket tartottak számon az országban, kik közül jó ha minden ötödik-hatodik vett részt rendszeresen a tanórákon. Későbbi időkből nem készült hasonló tárgyú országos felmérés, csak egy-egy szűkebb terület idevágó adatai ismeretesek. Az arányok hasonlóan elkésérintőek: 1909-ben például az Arad környéki Ószentannán és Pankotán egyetlen cigánygyerek sem járt iskolába. Az előbbiben 78, az utóbbiban 55 fiú és lány volt tanköteles. Alig valamivel volt jobb a helyzet a vágsellyei járáshoz tartozó Deáki községben 1943-ban: itt nyolcvanegy 12 éven aluli gyermekből mindössze nyolcat írtak be szüleik az elemi iskolába.

A szomorú állapotokon itt-ott próbáltak javítani. A kulturális kormányzat például még a korszak legelején, 1871-ben bocsátotta ki 14694/1871. sz. körrendeletét, amely kötelezte az előljáróságokat, hogy különös gondot fordítsanak a cigány tankötelesek beiskolázására és iskoláztatására. E megkülönböztetett figyelem részeként külön jelentést kellett írnia a községeknek a beiskolázásokról, míg a tanintézetek működéséről szóló éves beszámolóikban „a cigány tankötelesek oktatásának sikeréről” kért tájékoztatást a kultuszminiszter. Egyéb, kifejezetten a cigánygyerekek tanításával foglalkozó központi normának nem lehet nyomára jutni. De hogy a népoktatásra vonatkozó országos jogszabályokat velük szemben nehezen lehetett alkalmazni, arra a helyi közigazgatási szervezetek idevágó tevékenysége utal. Így például alispáni körrendelettel próbálták tanodába terelni a gyerekeket 1940-ben Fejér megyében, míg Kisbicsérdén a szentlőrinci judlium ugyanezt személyes tekintélyével és szóbeli parancsával igyekezett elérni.⁹

Mindezek azonban országosan nem sokat javítottak a helyzeten: a cigány gyerekek nagy része soha nem látta belülről az osztálytermet. Az iskolakerülésért minden bizonnyal leginkább a szülőket terhelte a felelősség. Arra ugyan nincsen példa, hogy erővel visszatartották volna kicsinyeiket az intézménytől, de arra már számtalan van, hogy „elfelejtették” őket oda beírni. A közigazgatási szerveknek ugyanakkor nem volt olyan eszköz a kezükben, amellyel a vétkes szülői mulasztásokat hatásosan szankcionálhatták volna. Bírságot ugyan kiszabhattak, de a szegényebb szülőktől – s a cigányok jó része ilyen volt – nem tudták behajtani. „A megtorlással az ördög sem törődik” méltatlankodott például a csíktapolcai kántortanító – Búzás József – rögtön furcsa gyógyírt is ajánlva a bajokra. Elképzelései szerint a kiszabott bírságok – gyermekenként 1-1 korona – „felhajthatatlansága esetén a gyermek családfenntartója (apja, özvegy anyja, gyámja, gazdája) minden korona helyett, illetékes helyen egy napi elzárással lenne sújtandó, még pedig 8 napon belül...Fontos dolog az is, hogy aki a tanév kezdetétől számított 30 nap alatt gyermekét még nem iskolázta, arra, mint súlyosabb kihágásra, huzamosabb ideig tartó, s kényszermunkával, vagy böjttel szigorított fogság szabassék.”¹⁰

---

⁷ PmL IV-408/b 127/880 (2594/885)

⁸ Pomogyi László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Budapest: Osiris – Századvég, 1995. 112. o.

⁹ Pomogyi László: *im.* 181–182. o.

¹⁰ *Ua.*

A gyakorló pedagógus komoly reményeket fűzött elgondolásaihoz, jóllehet azok távolról sem oldották volna meg a gondokat. Az iskolamulasztásoknak ugyanis az iméntin kívül még több más oka is volt. Ezek egyike a cigányokkal szembeni előítélet, amely még ezen a területen is nehézségeket okozott. Bizonyítékként többek között Ószentanna és Pankota cigányainak 1909-ben papírra vetett kérvényére lehet hivatkozni. Az itteni szülők külön cigányiskola felállítását kérték a királyi tanfelügyelőtől. *„Kérelmüket azzal a figyelemre méltó és meglepő megokolással támogatták, hogy gyermekeikből vallásos és erkölcsös magyar érzelmű embereket, törvénytisztelő, munkaszerető, hasznos, számottevő polgárokat óhajtának nevelni, de ennek legegyszerűbb előfeltétele az iskola, amit ők üldözött voltuknál fogva nélkülözni kénytelenek”*. Előadták, hogy gyermekeiket eddig nem iskoláztatták, részben azért, mert *„nem akarják gyermekeiket a más anyanyelvű tanuló társak gúnyolódásának kiténni, mely gúnyolódás mind a felnőttek, mind a gyermekek lelkében még jobban fokozná azt a hiedelmet, hogy ők a társadalom fekélyei. Az ebből fakadó elkeseredés lelkükben erős visszahatást szülne és maradandó nyomokat hagyna késő vénségükig.”*¹¹

Lényegesebb volt ennél, hogy a helyi közigazgatási szervek hanyagul végezték a cigánygyermek iskoláztatása körüli teendőiket. A szentlőrinci főszolgabíró például a következőket írta jelentésében 1935-ben: *„Tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy a királyi tanfelügyelőség, illetve az egyházmegyei főtanfelügyelőség útján szíveskedjék oda hatni, hogy a cigánygyermek iskoláztatására az illetékesek a jövőben nagyobb gondot fordítsanak, mert ugyan tapasztaltam, hogy e tekintetben mulasztások történtek”*. Nem tudni pontosan, de más források alapján sejthető, hogy *„milyen mulasztások történtek”*: a községi elöljárók felületesen állították össze a tanköteles korúak törzskönyveit, s azokból a cigánygyerekeket kihagyták. Így volt ez 1929-ben Sopronban: *„A járási főszolgabírók részéről bizottságunkhoz beterjesztett jelentéseik adatai alapján megállapítást nyert – olvasható vitéz Simon Elemér főispán leiratában –, hogy több község elöljárósága és törzskönyvvezetője... az összeállított, illetve az évenként kiegészített törzskönyvek adatainak megszerzésénél nem járt el a kötelezően tanúsítandó pontossággal, minek következtében az e községek bel- és külterületén tartózkodó (lakó) tanköteles korú cigánygyermek a helyi tankötelesek nyilvántartására szolgáló törzskönyvekbe felvéve nincsenek, s így beiskolázva, illetve az esetlegesen szükségszerű, hivatalból való beiskolázási eljárás alá vonva szintén későn vagy pedig egyáltalán nem lettek.”* De így lehetett egy évtizeddel később Zemplén megyében is, máskülönben nem kellett volna külön közigazgatási bizottsági határozatot hozni a cigány tankötelesek összeírásáról. Sőt mi több, így lehetett az egész országban és az egész korszakban is. A szemtanú, a már idézett Búzás József legalábbis ezt látta: *„Hiszen Magyarországnak minden községében (mondhatom: kivétel nélkül) így volt és úgy van, hogy amikor a tankötelesek berendeléséről volt szó, akiket az intéző Urak kitöröltek, azok legelső sorban a cigány sarjadékok voltak, s csak azután következtek a többiek, úgymint: sánták, bénák, némák, hülyék stb. Ennek persze örült a cigány is, meg az elöljáróság is. Akinek pedig ez az embertelenség fájt volna, olyan nem találtatott senki!”*¹²

Az iskolamulasztások egy további – s szintén nagyon lényeges – oka az oktatómunka tárgyi feltételeinek hiányában kereshető. (Ez természetesen nemcsak a cigányok tanítására, hanem a magyar népoktatás egészére igaz.) Több helyütt is próbáltak ezen változtatni, néhol a kultúrkormányzattól kikönyörgött pénzekkel, néhol pedig úgy, hogy az iskolát építtető község vállalt magára nagyobb terheket. Ószentanna és Pankota például a kormánytól várt segítséget a cigányiskolák felépítéséhez. Nem tudni, kérelmüknek lett-e eredménye. Mindenesetre Arad vármegye tanfelügyelője – a hivatalos iratokban szokatlanul meleg hangú előterjesztésében – *„attól az emberbaráti eszmétől vezéreltetve, hogy a cigánygyermekeket a teljes erkölcsi zülléstől megmentse”*, a kérelemnek készséggel tett eleget, s az ügyet a közoktatásügyi miniszter elé terjesztette.¹³ Ezzel szemben a Vas megyei Ondód község képviselő-testülete már a saját pénztárcájába is hajlandó volt belenyúlani. Az itteni cigányiskola felállítását az iskolakörzethez tartozó községek túlnépesedése tette szükségessé. *„Az 1870-es évekig Ondód, Torony,*

---

¹¹ *Cigány-iskolák*. Budapesti Hírlap, 1909. júl. 13.

¹² Pomogyi *im.* 181. o.

¹³ Pomogyi *im.* 183–18. o.

Dozmat közösen tartottak iskolát fenn Dozmaton. 1874-től Ondód és Torony községi iskolát szerveztek Toronyban, melynek személyi és dologi kiadásait az 5%-os iskolai póttadó keretéig közösen viselték. 1905-ben az ondódi cigánytelepülés felduzzadásának hatásaként Toronyban újabb tanítói állás vált szükségessé és 1914-ben már 3 tanerőre volt szükség. 1922-ben Torony és Ondód az iskolaközösséget megszüntette és 1923-tól Ondódban kéttanerős iskola van, túlsúfolt osztályokkal. (Ezalatt) ... Ondód község a cigányok letelepedésével a vele iskolát közösen tartó Dozmat és Torony községek lakosságát 2,5-szeresen, a tankötelesek számát pedig háromszorosan túlhaladta.”¹⁴ Az égetően szükséges iskolát – a főszolgabírói jelentésből úgy tűnik – talán 1935 őszén vehették birtokba a gyerekek.

A cigányiskolák felállítása – mint azt már többé-kevésbé az eddigi esetek is sejtetik – meglehetősen körülményes volt, s éppen ezért több évig is eltartott. Mindez jól igazolható a szintén Vas megyei Pankasz község példájával. Miként Ondód, úgy Pankasz is a II. világháború előestéjén kívánta megoldani a cigánygyermek iskoláztatásának problémáját. A község képviselő-testületének 1939. július 6-án tartott rendkívüli közgyűléséről fennmaradt jegyzőkönyvben az alábbi mondat olvasható: „A cigányok részére külön iskola létesítése nagy fontossággal bír, ugyanis az elmúlt tanévben a cigány tankötelesek száma 42 volt, azonban számuk évről-évre szaporodik.”¹⁵ A továbbiakból azonban az is kiderül, hogy minderre csak akkor hajlandók, ha az államkincstár is „beszáll”, és fedezi az iskola és a tanítói lakás felépítését, továbbá a tanterem felszerelését, valamint az iskola fenntartásával járó összes személyi és dologi kiadásokat.

Ha az eddig említett falvaknál van is okunk a kételkedésre, néhány más község kapcsán már bizonyosan állítható, hogy ott rendezték a cigánygyermek tanításának problémáját. Néhol csak átmeneti jelleggel ugyan, mint például az erdélyországi Hosszúfaluban: „A vallás- és közoktatásügyi miniszter a fűrészmezei iskolagondnokság kérelmére megengedte, illetve elrendelte, hogy a cigány tankötelesek egyelőre a már félig ügyis eltelt tanévben beiskoláztassanak és felváltó tanítással külön taníttassanak, hogy így az ő iskolázásuk ügye előkészítetté, a jövő tanévben a számukra fölépítendő külön iskolában és külön tanerő által oktattassanak.”¹⁶ Am egy-két településen véglegesen lerendezték az ügyet. Bicskén 1938-ban népesült be a cigány gyerekek számára emelt tanintézet. (Az azóta már várossá terebélyesedett Bicske monográfiájának írója, Jakab István László úgy tudja, hogy ez volt az első cigányiskola az országban.¹⁷) Érdekes, hogy erre a titulusra mennyien aspiráltak: Ószentanna és Pankota is e megtisztelő cím várományosának vélte magát. Ezzel szemben mai tudásunk szerint az első cigányiskolát Hám János szatmári érsek alapította még 1857-ben.¹⁸

Bicskén kívül Komárom megye két községében is állt már ezidőtájt tanoda, még ha rendezetlen anyagi háttérrel is. A törvényhatóság azonban segített ezen a gondon, amikor segélyezte az intézményeket: a tárkányi iskolának 1939-ben 500 pengő, a dunaszerdahelyinek 1943-ban 575 pengő segélyt utaltak ki „költségeinek részbeni fedezésére”, de a szerdahelyi iskolának már egy évvel korábban is folyósított valamekkora összeget. Figyelemre méltó a kisgyűlési határozatok indoklása is: a tárkányi tanintézet „közhasznú működésére” kapta a segítséget, míg az egyébként „kifogástalanul működő” dunaszerdahelyi iskola azért, mert jövőbeli fungálása csak így látszott biztosítottnak.

Források bizonyítják, hogy az oktatási anyag feltételeinek megteremtése mellett az iskolapadba ültetett cigánygyermek tanítása sem volt egészen problémamentes. Néhányat közülük – melyeket

---

¹⁴ VmL IV-405 911/935 (590/934).

¹⁵ Pomogyi *im.* 185-186. o.

¹⁶ Név nélkül : *Cigányiskola Hosszúfaluban.* Brassói Lapok. 1910. február 11.

¹⁷ Jakab István László: *Bicske története.* Bicske: 1969. 541. o.

¹⁸ Kotnyek István: A cigány gyermek oktatása Magyarországon. In: *Cigányok, honnét jöttek merre tartanak?* Válogatta és szerkesztette: Szegő László. Budapest: Kozmosz, 1983. 301.o.

több irat is említ – érdemes felvillantani. Sok konfliktus eredt például a cigányellenes előítéletekből, amely a roma gyerekeket az osztálytermekbe is elkísérte. A prejudíciuum egyik megnyilvánulási formája, miszerint „a cigánygyermek az iskolában egy elkülönített padba helyezendő el, esetleges kifogások elkerülése végett”,¹⁹ a közmegítélést ismerve szinte természetes. Annál elszomorítóbb, hogy alkalmasint a gyerekek tanítói is előítéletesen gondolkodtak. 1900 áprilisában a siklói járásbíró előtt arra a kérdésre, hogy ha járt iskolába, miért nem tud írni, a vádlottként kihallgatott fiatal cigánylány „kijelentette, hogy igenis Siklóson járt népiskolába, de nem tanították meg írni, mert a tanító azt mondta, hogy cigánylánynak nem szükséges írni tudnia”²⁰. Természetesen ebből még nem lehet általános következtetéseket levonni az országos helyzetre nézve, de ha egyedi eset volt, az is elgondolkoztató.

A legtöbb gondot azonban kétségkívül a gyerekek óramulasztásai okozták. A hiányzásokban bizonyára fontos szerep jutott a családi szokásoknak és életmódnak, de emellett – sokkal prózaibb ok – a cigánycsaládok szegénységének is. Meleg ruhák híján ha akartak se tudtak volna télen iskolába járni a gyerekek. A hosszú téli kényszerpihenők alaposan lerontották az oktatás határfokát, a tanulók közt rengeteg volt az évisméltésre bukott diák. Szerzője a vágsellyei járás kapcsán írta ugyan, de a források alapján az országra érvényesnek lehet tekinteni az alábbi mondatokat: „A cigány tanulók közül a legtöbb községben egy sem került fel az V-VIII.o.-ba. Az elemi iskola III-IV.o.-ba is kevés jut fel, mert az I-II.osztályokat rendszerint ismétlik, sokszor 2-3 évig járják, míg lassan a tanköteles korból kikerülnek.”

Látható, hogy az említettek szinte kivétel nélkül helyi kezdeményezések voltak és feltűnő az egységes, kötelező erejű és országos szintű szabályozás hiánya, amely valódi áttörést jelenthetett volna a romák oktatásában. Ráadásul az is kérdéses, hogy ezek a kísérletek egyáltalán jó irányban indultak-e el? Hiszen ma nemcsak a vezető cigány értelmiségiek, de az átlagos cigány polgárok is egyöntetűen vallják, hogy nem kell a cigány gyerekeket elkülöníteni, hanem a magyar gyerekekkel együtt kell tanulniuk. Az alapképzésben legalábbis mindenképp, de középfokon is a pécsi Gandhi Gimnáziumon kívül alig találunk példát kifejezetten cigány iskolára. (A cigány általános iskolák és szakiskolák száma együttesen sem éri el az egy tucatot.)

2. A közelmúlt

A II. világháborút követően 1948 februárjában országos értekezletet tartottak a Belügy-, a Vallás- és Közoktatásügyi, valamint a Népjóléti Minisztérium és Országos Közegészségügyi Intézet, továbbá a Kelet-Európai Intézet bevonásával, ahol megpróbálták meghatározni a magyarországi cigány lakosság helyzetének javítását célzó legfontosabb feladatokat. Előbbre lépni azonban csak nagyon lassan lehetett. Az iskoláztatást illetően a figyelem csak az ötvenes évek közepén terelődött ismét a cigány tanulókra. Ekkor lépett ugyanis az általános iskolák intézménye minőségileg is új fejlődési szakaszba, s ennek során kitűnt néhány, az eredményességet komolyan befolyásoló tényező. Az érdeklődést elsősorban az keltette fel, hogy az általános iskola alsó tagozatában – ezen belül is különösen az első és a második osztályokban – rendkívül nagy volt a lemorzsolódás, és a lemorzsolódott tanulók többsége cigány gyermek volt. A Művelődésügyi Minisztérium 1957-58-ban végzett felmérése szerint a 28 000 általános iskolás cigány gyermek közül mindössze 3200 jutott el a felső tagozatba. Amikor a lemorzsolódás elsődleges okait vizsgálták, kiderült, hogy a 28 000 tanulóból 7700 maradt hiányzás miatt osztályozatlan. Az egyik alapvető ok tehát a rendszeres iskolába járás hiánya volt. Ennek tüzetesebb vizsgálata során kitűnt, hogy alig kevesebb, vagy talán még több gondot okoz a beiskolázás, tehát a tankötelesek felderítése és nyilvántartása is. A cigányügy rendezése iránti igényt és az egyre szélesedő társadalmi érdeklődést tükrözte, hogy az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának 1961-es határozata – amely állást foglalt az elkövetkező évek teendőit illetően –, kiemelt feladatként említette a cigány lakosság kulturális felemelését. (Mellesleg ugyanebben az évben került bevezetésre az új tanterv is.) A cigány gyermekek esetében két fő feladat fogalmazódott meg. Az egyik

¹⁹ Fejér megye alispánjának 47/1940. sz. rendelete.

²⁰ Név nélkül: *Akit nem tanítottak írni*. Pécsi Napló. 1900. április 8.

a tankötelesek maradéktalan felderítése és a beiskolázás teljessé tétele; a másik pedig előbbre lépés az iskolai oktatásban-nevelésben, elsősorban a rendszeres iskolába járás biztosításával.

A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején szervezett hazai kísérletek formái meglehetősen különbözőek voltak. Még ekkor is az egyes megyék, járások és iskolák elszórt és önálló próbálkozásai voltak jellemzők, így a megoldásmodellek meglehetősen tarkák, a formák pedig különbözőek voltak. Lényegük azonban egy: előbbre lépni és elsősorban a gyermekeken keresztül segíteni a cigányság kulturális felemelkedését. A mielőbbi tisztánlátást és a feladatok megoldásának biztosítását sürgette az is, hogy a cigány tankötelesek száma ugrásszerűen megnőtt, ugyanis váratlan demográfiai robbanás következett be. (Amivel együtt a magyar népességen belüli demográfiai hullámvölgygel összefüggésben csökkent a magyar tanulók száma.) 1970-ben a beiskolázott cigány tanulók száma már 60 000 körül volt, tehát 1957-58-hoz képest számuk majdnem megkétszereződött.²¹

Az oktatásügy elkönnyvelhetett bizonyos részeredményeket, például hogy az 1957-es 12%-kal szemben ekkor már a cigány gyermekek közel 30%-a jutott el a felső tagozatba. Probléma és gond most is volt azonban bőven. Az 1970-71-es tanévben 138 990 első osztályost írtak be hazánkban. Ebből 15 016 tanuló, az első osztályosok 10,8%-a volt cigány. Országos átlagban az első osztályosoknak 12,3%-a volt túlkoros, ugyanez az arány a cigányoknál 56,1%. Ezt 1972 februárjában a művelődésügyi miniszter az iskolákhoz írt levelében megdöbbenően nagy veszteségnek minősítette. Ekkor már az ország legkülönbözőbb vidékein készültek a helyzetet több szempontból is vizsgáló felmérések. Ezekből kitűnt, hogy több megyében még mindig komoly gondot jelent a beiskolázás. Békés megyében a cigány gyerekek mindössze 75%-a, Hajdú-Biharban pedig ennél is lényegesen kevesebb járt iskolába. Ugyanakkor voltak már komoly eredmények is. Zala megyében a beiskolázás a hetvenes évek elején már gyakorlatilag 100%-os volt, s hasonlóan komoly sikerek születtek Tolnában is. A beiskolázás rohamos javulása mellett azonban továbbra is súlyos probléma maradt az oktatás és nevelés eredményességét legjobban befolyásoló rendszertelen iskolába járás és a sok mulasztás.

Egyre több vizsgálat foglalkozott ekkor már az ún. hátrányos helyzettel. Ezek az országos vizsgálatok, ill. a megjelent publikációk segítették az egyes megyéket saját vizsgálataikban is, és ilyen módon mélyebb, átfogóbb elemzések születtek a cigány tanulók hátrányait illetően. A vizsgálatokból levont – nem minden esetben és nem mindenben helytálló – következtetések nagyjából mindenütt ugyanazok voltak:

1. A nevelés és oktatás feladatainak tervezésénél figyelembe kell venni a Magyarországon létrejött sajátos cigány szubkultúrát, vagyis azt, hogy a gondolkodás, az ízlés, az erkölcsi szemlélet, a szokásrendszer a hazai cigányságon belül nagyjából azonos és erőteljesen eltér a nem cigány lakosságétól.

2. A hátrány jobbára már a születés előtt, a méhen belüli időszakban kialakul, hiszen a terhesség ideje alatt ért hatások (sokan ekkor sem hagyják abba a dohányzást és alkoholfogyasztást, táplálkozásuk ugyanakkor nem kielégítő) jelentősége nem tagadható. A legkézzelfoghatóbb jelenség e vonatkozásban az, hogy a cigány újszülöttek testsúlya átlagosan 3-400 grammal kevesebb a nem cigányokénál.

3. Ez a hátrány sajnos a születés pillanatától kezdve megmarad, sőt az esetek többségében fokozódik. Főként táplálkozási hiányok keletkeznek (átlagkalóriában) és a magas biológiai értékű fehérjék fogyasztásának hiánya a mentális fejlettséget is kedvezőtlenül befolyásolja.

4. A cigány gyerekek többsége az iskoláskort megelőzően jobbára csak biológiai gondozásban részesül, így ez is oka annak, hogy az iskolába lépéskor nem érik el a hatéves szintet, vagyis iskolaéretlenek.

5. Amíg a magyar gyermekek többsége óvodából kerül az iskolába, addig a cigányoknál ezek aránya kicsiny. A legtöbb nem cigány gyereknél a szülő is tudatosan „készül az iskolára”, megadja gyermekének a támogatást és a segítséget az iskolai munkához. A cigány gyerekek viszont semmiféle támogatásra nem számíthatnak, jó, ha a szülők nem gátolják az iskolába járást és „megtűrik” a

---

²¹ Kotnyek *im.*: 305–306. o.

tanulásukat. Ebből adódik, hogy az iskola által biztosított taneszközök a cigány gyerekeknél idő előtt „elhasználódnak”.

6. Maga a környezet is hátrányoztató zúdít az iskolába járó cigány gyermekekre. A cigány tanulók sajátos otthoni környezetét tárta fel Zala megyében a nagykanizsai járási művelődésügyi osztály egy 1969-70-ben végzett, a járás valamennyi cigány családjára kiterjedő művelődésszociológiai vizsgálat keretében. A vizsgálat adatai jellemző képet adnak arról a háttérrel, ahonnan a gyermekek reggelente iskolába indulnak, s ahová a tanítási óra után visszatérnek. Milyen is ez a háttér? A cigány szülők 62%-a írástudatlan, a fennmaradó 38% többsége is csak minimális, az aláírás szintjét többnyire alig meghaladó olvasási és íráskészséggel rendelkezik.²² A cigány tanulók 90%-ánál az otthoni tanulás legalapvetőbb feltételei is hiányoznak, hiszen 45%-uk putriban lakik, 30%-uk pedig szoba-konyha – a putri komfortját alig meghaladó – lakásban, ahol még az olyan mindennapi berendezési tárgy, mint az asztal is ismeretlen, így rajta írni és olvasni sem lehet. Még néhány mutató: a nem cigányoknál minden harmadik lakosra jutott egy rádió és minden kilencedikre egy televízió, ugyanez az arány a cigányoknál a rádió esetében 40, a televízió esetében pedig 155 lakos volt. Könyvtárba a cigány lakosság 2,6%-a (csaknem kizárólag iskoláskorúak), a nem cigányoknak 30%-a volt beiratkozva. A művelődési lehetőségeket jelentősen befolyásolja az egy keresőre jutó eltartottak nagy száma és a rendelkezésre álló valóban szűkös anyagi javak ésszerűtlen felhasználása. Ilyen tehát a többség otthona, melynek hatását tükrözik a fogékony gyermeklelkek, és amellyel a nevelés és oktatás feladatainak tervezésekor nagyon komolyan kell számolni.

A hetvenes évek elején az okok feltárása mellett, vagy azok eredményeképpen egy sor kezdeményezéssel találkozhattunk. Tolna megyében, Gyulajon helyi összefogással és némi felsőbb segítséggel 1967-ben megszervezték a cigányotthont, a Zala megyei Csapiban pedig speciális cigány kollégium és iskola létesült 1973-ban. Ezenkívül ugrásszerűen megnőtt a napközis ellátásban részesülő cigány gyerekek száma. 1974-től már az oktatási minisztérium által koordináltan folytak a kísérletek. Az eredmény: 1970-ben tizenötezer cigány gyermek indult el az első osztályban, ebből 3200 eljutott a nyolcadikig, 12 000 azonban nem. Az összesen lemaradt 22 000 tanulóból tehát 12 000 a cigány. Természetesen e mögött az átlag mögött azért vannak jelentős eredmények is. A karancssági általános iskolában például a cigány gyermekek 85%-a végezte el eredményesen az iskolát. A Tolna megyei Kocsolán a cigány tanulók tankötelezettségét az 1970-es 21,7%-ról 1977-ben már 60%-osan sikerült teljesíteni.²³

3. A jelen

1990-et követően átmeneti gazdasági recesszió következett be Magyarországon. A KGST gyors összeomlása, és a csődbe ment ipari nagyüzemek miatt hirtelen jelentősen megugrott a munkanélküliek száma. Nem volt ritka, hogy valamely vidéki kisvárosban öt gyárból három vagy négy bezárta kapuit. (Vannak, akik ilyenkor főleg Kelet-Magyarországra gondolnak, holott például Nagykanizsán is ez volt a helyzet.) A nagyarányú munkanélküliség az iskolázatlan rétegeket sújtotta leginkább, közülük is elsősorban a cigányságot. Azonban 1971 és 1993–94 között átalakult a cigány családok többségének véleménye az iskola hasznosságáról. Az 1971-es telepi cigányok szerint elég volt a négy, vagy öt osztály, az 1993–94-es nem telepi cigányok többsége viszont már úgy véli, hogy meg kell szerezniük a bizonyítványt a nyolc osztály elvégzéséről.²⁴

A rendszerváltás után a cigány tanulók oktatásának jogi alapját a Magyar Köztársaság Alkotmánya, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény, a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvényt módosító 1996. évi törvény, és a „Nemzeti és etnikai

---

²² Kotnyek *im.*: 307–308. o.

²³ Kotnyek *im.*: 309. o.

²⁴ Kemény *im.*: 83. o.

kisebbségek iskolai oktatásának irányelvei” (1997) szolgáltatják. Az oktatás tartalmi szabályozása a Nemzeti Alaptanterv (1995) és a vizsgarendszer feladata. Az 1989 utáni oktatáspolitikai emelte be elsőként a cigány tanulók oktatásának ügyét a hazai nevelés hivatalos dokumentumaiba. Először a Nemzeti Alaptanterv fogalmazta meg – a nemzeti kisebbségek oktatási típusainak felsorolása mellett – az ún. „Cigány felzárkóztató programot” és az „Interkulturális programot”. A nemzeti és etnikai kisebbségi oktatás irányelvei szerint cigány tehetséggondozó és nyelvi programok is szervezhetők.²⁵

A rendszerváltást követő években a cigányság körében javulni kezdtek a továbbtanulási arányok. Az egész népesség viszonylatában a középiskolás továbbtanulási arányokat elsősorban az befolyásolja, hogy a tizenöt év alatti évfolyamok létszámai folyamatosan csökkennek. Az 1994-95-ös tanévben a bejutási arányok a nyolc osztályt végzettekhez viszonyítva 62% fölé emelkedtek és a tizennégy évesek számához viszonyítva megközelítették a 60%-ot. A cigány gyerekek tanulási esélyeit ezekhez a javuló arányokhoz kell viszonyítani. Szakmunkásképzőbe ill. szakiskolába jár a tizennégy éves cigány gyerekek 14,3%-a, a tizenöt évesek 17,9%-a, a tizenhat évesek 17,2%-a. Szakközépiskolába, vagy gimnáziumba jár a tizennégy éves cigány gyerekek 5,1%-a, a tizenöt évesek 3,7%-a, a tizenhat évesek 5,1%-a, a tizenhét évesek 3,64%-a és a tizennyolc évesek 3,12%-a. Mindent összevéve a teljes népességnél a nyolcadikat végzett tanulók 97,7%-a tanult tovább, míg a cigány népesség nyolcadikat végzett tanulóinak csak 51,2%-a. A javulás egyik (talán legfőbb) tényezője a demográfiai apály. Hatottak azonban más tényezők is. A rendszerváltást követően új jogszabályok keletkeztek, amelyek kedvező hatást gyakoroltak. Új intézményeket hoztak létre, többek között azzal a feladattal, hogy a cigány fiatalok továbbtanulását segítsék. A felzárkóztató, tehetséggondozó programok és a cigány kisebbségi oktatási intézmények, valamint a különböző alapítványoktól származó ösztöndíjak és támogatások is hozzájárultak a továbbtanulási arányok javulásához. Amint az általános iskola elvégzésénél, ugyanúgy a továbbtanulásnál is a szülőknek és a gyerekeknek az iskolához való viszonya a legfontosabb tényező. A több mint tíz éve elkezdődött javulást is részben arra vezetjük vissza, hogy a családok egy része ma már másként ítéli meg a továbbtanulás előnyeit és hátrányait, mint korábban.²⁶

Az iskolai oktatás legfontosabb jogi háttere a közoktatási törvény, amelynek kisebbségeket érintő pontjai az alkotmánnyal és a kisebbségi törvénnyel összhangban a következőkről rendelkeznek:

- A tanulóknak joguk van kisebbségi oktatáshoz.
- Az oktatás nyelve a magyar, vagy bármely kisebbség nyelve lehet.
- A kisebbségi önkormányzatok egyetértési joggal rendelkeznek a helyi közösségben létesített kisebbségi oktatás terén.
- Az országos kisebbségi önkormányzatok fenntarthatnak kisebbségi oktatást folytató iskolát.

A kisebbségi oktatáshoz szükséges többletfeladatok ellátásához 1991 óta a költségvetési törvény kiegészítő támogatást nyújt. Egy 2000. évi számítás szerint a központi költségvetés az alap és kiegészítő normatív támogatás útján a kisebbségi nevelést-oktatást folytató intézmények fenntartásához 80-90%-ban járul hozzá, s csak a fennmaradó 10-20%-ot kell helyi költségvetésből fedezni. Ezzel biztosítottá vált a kisebbségi program indításának finansziális háttere.

A közoktatási törvény általános elveit az oktatási kormányzat ún. „irányelvvel” teszi konkrétá. E jogszabályban fogalmazzák meg a kisebbségi oktatás létesítésének és működésének célját, formáit, körülményeit. Eszerint a kisebbségi oktatás formái a következők:

- Anyanyelvű oktatás.
- Kéttannyelvű kisebbségi oktatás.
- Nyelvoktató kisebbségi oktatás.
- Cigány kisebbségi oktatás.
- Interkulturális oktatás.

---

²⁵ Vámos *im.*: 25. o.

²⁶ Kemény *im.*: 84-85. o.

A cigány lakosság iskoláztatása a csoport szociológiai paramétereinek változásával (pl.: letelepedett életmód, szülők iskolai végzettségének javulása) az elmúlt évtizedekben folyamatosan javult. Nagy eredmény, hogy míg a II. világháború után a cigányság 90%-a analfabéta volt, addig ma már előrehaladott az óvodáztatás, jellemző az általános iskolai végzettség, majd 80%-uk továbbtanul, és 15%-uk érettségit is szerez.²⁷

A cigány kisebbségi oktatás célja, hogy „biztosítsa a cigány tanulóknak a cigányság értékeinek megismerését, a történelméről, irodalmáról, képzőművészetéről, zenei és táncművészetéről, valamint a hagyományairól szóló ismeretek oktatását”. Lehetővé teszi a kulturális és igény szerint az anyanyelvi nevelést, törekszik az egyenlő esélyek megteremtésére és tehetséggondozást végez. E programnak tehát nem kötelező eleme a cigányság által használt nyelv tanulása, de a szülők igénye alapján biztosítja az általuk beszélt változat oktatását. Emellett szót kell ejteni az interkulturális nevelésről-oktatásról is. Ennek célja, hogy a cigány és nem cigány tanulók együtt tanuljanak és nevelődjenek. Kölcsonösen ismerjék meg egymást, értsék meg egymás indítékait, lássák a szokások, a kultúra befolyását és fogadják el a másságot. Az interkulturális oktatás sem feltétlenül jelenti a cigány nyelv tanulását, de a lehetőség itt is biztosított.

A kisebbségi oktatás tartalmát az 1996-tól életbe lépett Nemzeti Alaptanterv, 2001-től a kerettanterv, illetve 2002-től a két alternatív dokumentum szabályozza, továbbá középfokon befolyást gyakorol rá az érettségi vizsgaszabályzat. A cigány nyelv és a népismeret tantárgy tanterve elkészült, s e tárgyakból érettségi vizsga is tehető. Lehetőség van arra is, hogy iskolán kívül, az állami nyelvvizsgarendszerben cigány nyelvből nyelvvizsgát tegyenek.

Az iskolai kisebbségpedagógiai programokat e szabályozók figyelembevételével, elvileg a helyi lakosság igényeinek megfelelően dolgozzák ki. Az oktatási kormányzat általános iskolai, középiskolai és felsőoktatási tanulói ösztöndíjakkal, kollégiumi férőhelybővítéssel és iskolai program támogatással segíti a sajátos célok elérését. 2000-ben 150 millió forint támogatást nyújtott a cigány kisebbségi oktatásban kiemelkedő teljesítményt nyújtó intézményeknek.²⁸

1993-tól tehát nagy váltást élhetett át a magyarországi cigányság: hivatalosan is etnikai kisebbségként ismerték el őket. Ez szélesebb perspektívát nyitott e sokat szenvedett nép számára. Lehetőségük nyílt az önszerveződésre, saját kultúrájuk, nyelvük ápolására, valamint az oktatás szervezésére. Ugyanakkor tanulságként szolgálhatnak mindannyiunk számára a több száz éves történelmi és oktatási tapasztalatok e kérdés terén is. 1993-ban tehát a cigányság lehetőséget kap az önszerveződésre, majd megtörténnek az önkormányzati választások. Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat Oktatási Bizottsága 1995-ben nyilvánosság elé tárja oktatási stratégiáját. A program remélt célját így fogalmazzák meg a szakértők: „A program – végrehajtása esetén – a torz információk okozta ködében világosságot adhat, s oldódhat a már meglévő, kölcsönös és beláthatatlan következményekkel járó feszültség a magyarok és a nem magyarok között.” Kiemelik, hogy az iskolai teljesítmény mellett fontos a kulturális másság elismerése. A koncepció az általános iskola felső tagozatát célozza meg, mert véleményük szerint az iskolai kudarc valamint a sikertelenség legérzékenyebben ezt a korosztályt érinti. A NAT szellemében fogant program interkulturális oktatást javasol, melyben részt vehetnének cigány és nem cigány tanulók is. A pedagógusok segítségével módszertani segédanyagot ígér; a műveltségi területeket figyelembe véve ez olyan segédanyag lenne, mely részletesen tartalmazza a helyi tantervbe beépíthető tananyagot és szakirodalmat. A tervezett módszertani füzetek a következőkre épültek:

1. Anyanyelv és irodalom

---

²⁷ Vámos Ágnes: Kisebbségpedagógia, nyelv és kultúra. In: Nahalka István – Torgyik Judit (szerk.): *Megközelítések. Roma gyerekek nevelésének egyes kérdései*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2004. 18–19. o.

²⁸ Vámos *im.*: 20–21. o.

A füzet 8 tanóra keretében ismerteti a cigány irodalom és költészet gyöngyszemeit, bemutatja a cigány hiedelemvilágot és annak irodalmi megnyilatkozásait. A füzet párhuzamosan tartalmaz cigány és magyar nyelven írt történeteket is.

2. Ember és társadalom

A kiadvány folyamatában mutatja be a cigányság történetét Indiától a holokauszton át napjainkig.

3. Művészetek, ének-zene

A módszertani füzet tartalmazza a cigány képzőművészet nagy alakjainak munkáit. Ismerteti a cigányzene és a magyar népzene kapcsolatát, a cigányzenészek életét és sikereit.

4. Nyelvoktatás

Ez a füzet azokat a cigány kifejezéseket és szavakat tartalmazza, melyek az alapfokú tájékozódáshoz szükségesek a cigány nyelvben. Segítséget ígér a program az osztályfőnököknek egy olyan füzetrel, melyben a cigányság életkörülményeivel, a cigány önkormányzatok munkájával, a rasszizmus és az erőszakos jelenségek problémáival foglalkozik szemelvények ill. publicisztikai írások segítségével. Mindezt kiegészíti egy szöveggyűjtemény, mely irodalmi műveket és szociológiai írásokat tartalmaz. A pedagógus munkáját szépirodalmi, szakirodalmi bibliográfiával, képzőművészeti, és zenei albummal, szótárral, játékok könyvével, valamint szakácskönyvvel is segíti.

Ezzel a programajánlattal kereste meg az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat 1995-ben azon iskolákat, ahol a cigány tanulók létszáma 10% felett volt. Kísérleti jelleggel tervezték beindítani a programot ebben a mintegy 200 iskolában a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával. A tervezet azt ígérte, hogy az ebben résztvevő iskolák térítésmentesen megkapják a NAT szellemében elkészített módszertani füzeteket, szöveggyűjteményeket és technikai eszközöket. Vállalták továbbá a szervezők a programban tevékenykedő pedagógusok ingyenes továbbképzését a szolnoki Cigány Oktatási Központban. A felkészítést az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat szakértői és a zsámbéki főiskola tanárai végezték. A tervezet azonban nem sikerült maradéktalanul megvalósítani. A továbbképzés-sorozat elindult, de pénz hiányában csak egy évig működtek. A programfüzetek sem készülhettek el maradéktalanul. Radó Péter, az akkori Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztály vezetője agilisán, nagy tervekkel próbálta a Nemzeti Alaptanterv nemzeti-kisebbségi vonatkozásait munkatársaival kidolgozni ezzel egy időben. Neki volt köszönhető egy önálló cigány főosztály létrejötte, mely felvállalta a kisebbségi média, valamint a multikulturális szemléletmód ápolását és a cigány fiatalok új oktatási rendjének megteremtését. Elkészítették a cigány oktatásfejlesztési programcsomagot is. Kiemelkedő áttörés volt, hogy a művelődési kormányzat támogatásáról biztosította a főiskolák és egyetemek cigánypedagógiai, szociális munkás képzését, a gyakorló pedagógusok és önkormányzatok, egészségügyi szakemberek továbbképzését, továbbá a pedagógusképzésben a cigány származású fiatalok pedagógussá képzését.²⁹ Az Oktatáskutató Intézet segítségével átvilágították és helyzetképet alkottak a közoktatás és a pedagógusképzés helyzetéről. Radó Péter a „Közös út” című Roma Magazin 1995-ös márciusi számában hangsúlyozta: *„Annak, hogy az oktatásfejlesztési program megvalósuljon, két alapfeltétele van: finanszírozás, másrészt pedig ütőképes, professzionális háttérintézmények.”* Ő is tervezte az interkulturális tanterv- és programfejlesztést az iskolában, valamint sürgette a szemléletváltást a gondolkodásban. Azonban ez az elképzelés is torzó maradt; Radó Péter egy év múlva lemondott. A terv pénzhiány miatt nem valósulhatott meg, így a teljes elképzelés kivitelezése napjaink feladata.³⁰

---

²⁹ Loboczkyne Hársasi Ibolya: A roma tanulók nevelésének sajátos problémái. In: Dr. Balázs Sándor – Dr. Nagy Andor (szerk.): *A romapedagógia elméleti és gyakorlati alapjai*. Budapest: OKKER Kiadó., 2000. 43–44. o.

³⁰ Loboczkyne im.: 45. o.

Láthattuk, hogy a 18-19. században a központi intézkedések egy része teljesen ellentmondásos volt, mivel vagy az erőszakos asszimilációt szolgálta, vagy súlyosan diszkriminatív és kirekesztő jellegű volt. Ezekből az időkből csakis azokat a lépéseket tekinthetjük konstruktívnak, amelyek a romák oktatáson keresztüli felemelését szolgálták.

Napjainkban nagyon aktuálissá vált a szegregáció problematikája, ez azonban nem önmagában oktatási, sokkal inkább társadalmi kérdés. Ha az ilyen törekvések mesterségesen, fölülről jönnek, akkor nemcsak jogellenesek, hanem jogosan váltanak ki tiltakozást is. Ennek ellenére több évtizede „virágkorát” éli hazánkban ez a forma, és a meglévő integrációs kísérletek sem tudtak áttörést elérni ennek a gyakorlatnak a megváltoztatásában. Természetesen egészen más a helyzet akkor, ha a szegregáció „önkéntes”, vagyis a roma szervezetek maguk kezdeményezik valamilyen cigány iskola létrehozását, alapvetően tehetséggondozó, identitás- és kultúramegőrző céllal. Vannak erre példák Magyarországon, de ezek nagy része középfokú oktatási intézmény, többségük szakiskola. Általános iskolákról alig tudunk. 2005-ben mindössze 15 olyan oktatási intézmény működött az országban, amelyben valamilyen cigány kisebbségi óvodai, vagy általános iskolai program folyt.³¹

IRODALOM

Akit nem tanítottak írni. Pécsi Napló, 1900. április 8.

BÁTHORY JÁNOS – História: József Főherceg A Cigányokért. In: *Romano nevo l'il* 2006.
<http://www.mn.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=7394/>

Cigányiskola Hosszúfaluban. Brassói Lapok. 1910. február 11.

Cigány-iskolák. Budapesti Hírlap, 1909. júl.13.

JAKAB ISTVÁN LÁSZLÓ: *Bicske története.* Bicske: 1969.

KEMÉNY ISTVÁN (szerk.): *A magyarországi romák.* Változó Világ 31. kötet. Press Publica, 2000.

KOTNYEK ISTVÁN: A cigány gyermekek oktatása Magyarországon. In: *Cigányok, honnét jöttek merre tartanak?*
Válogatta és szerkesztette: Szegő László, Budapest: Kozmosz, 1983.

LOBOCZKYNÉ HÁRSASI IBOLYA: A roma tanulók nevelésének sajátos problémái. In: Dr. Balázs Sándor – Dr. Nagy Andor (szerk.): *A romapedagógia elméleti és gyakorlati alapjai.* Budapest: OKKER Kiadó., 2000.

MEZEI GYULA – BENEDEK ANDRÁS: *A közoktatás rendszere.* Budapest: BME Műszaki Pedagógia Tanszék. 2005.

POMOGYI LÁSZLÓ: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon.* Budapest: Osiris – Századvég, 1995.

VÁMOS ÁGNES: Kisebbségi oktatás, cigány tanulók oktatása. In: Bábosik István és Rácz Sándor. (szerk.): *Romapedagógia.* Budapest: ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék – Pro Educatione Gentis Hungariae Alapítvány, 1999.

VÁMOS ÁGNES: Kisebbségedagógia, nyelv és kultúra. In: Nahalka István – Torgyik Judit (szerk.): *Megközelítések. Roma gyerekek nevelésének egyes kérdései.* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2004.

---

³¹ Mezei Gyula – Benedek András: *A közoktatás rendszere.* Budapest: BME Műszaki Pedagógia Tanszék. 2005. 43. o.